

WŁODZIMIERZ WOJCIECHOWSKI

BADANIA WYKOPALISKOWE OSADY KULTURY PUCHARÓW
LEJOWATYCH I OSADY KULTURY UNIETYCKIEJ W JANÓWKU,
POW. DZIERŻONIÓW, W 1964 ROKU

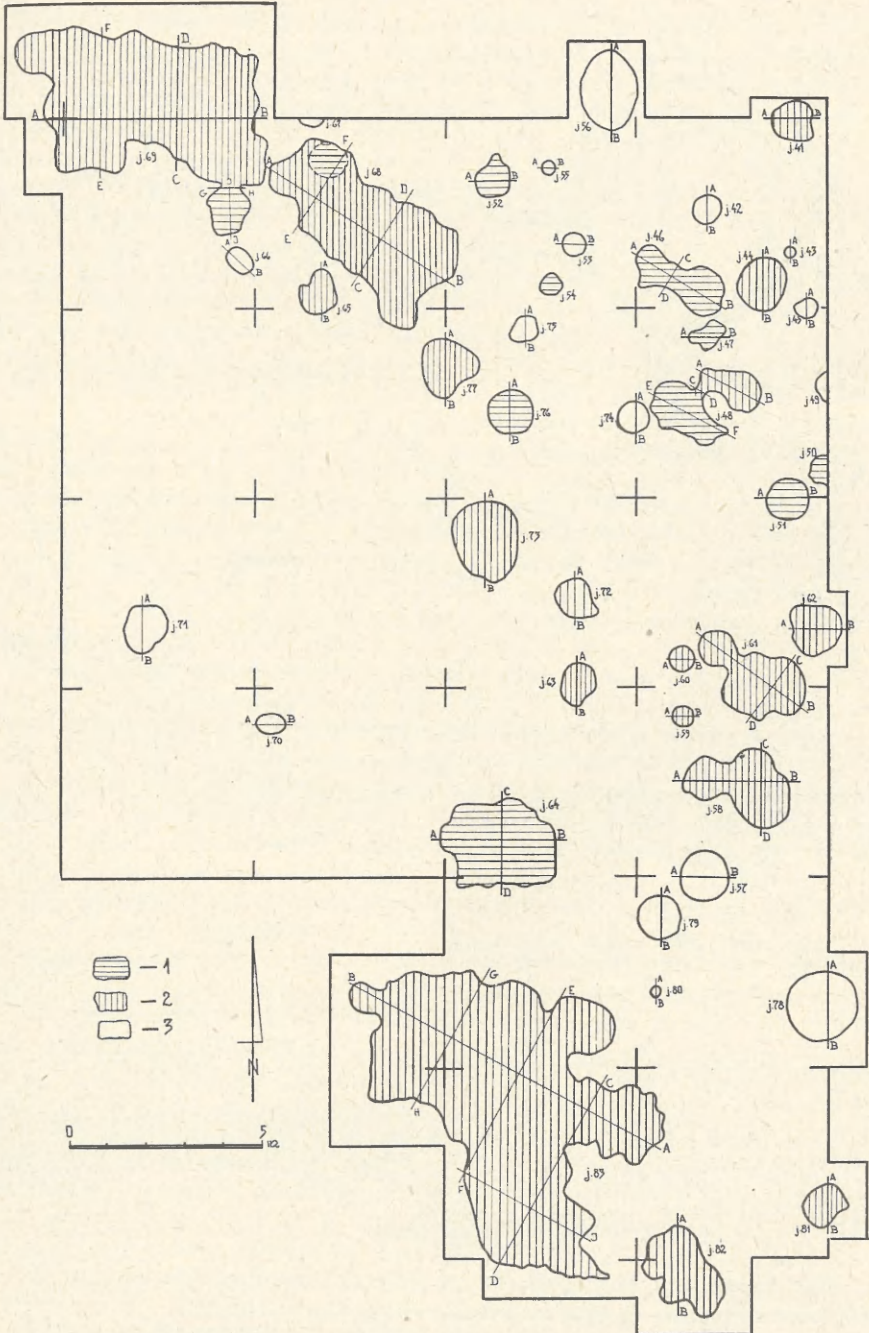
Prowadzone od roku 1961 badania wykopaliskowe na wielokulturowym stanowisku osadniczym w Janówku, pow. Dzierżoniów, kontynuowane były w roku 1964 w dniach od 18 sierpnia do 26 września¹.

Tegorocznymi badaniami objęty został obszar o powierzchni 559 m², przy czym wykop zgodnie z pierwotnymi założeniami badawczymi² wytyczony został na południe od krawędzi wykopu z roku 1963. Ze względu jednak na istniejące zasiewy zaszła konieczność przesunięcia wykopu o pięć metrów na południe od krawędzi obszaru przebadanego w roku ubiegłym. Ponieważ przestrzeń wytyczona do badań w roku bieżącym usytuowana jest na szczytowej partii niewielkiego wzniesienia, na której spodziewano się odsłonić centralną partię osady, odstąpiono od dotychczasowej tendencji prowadzenia wykopu pasem szerokości 10 m i wytyczono wykop o powierzchni czterech arów, o długości boków 20 × 20 m, rozszerzając badaną strefę w kierunku zachodnim. Jedynie piąty z przebadanych arów usytuowany został na osi wykopów z lat ubiegłych i przylegał od południa do poszerzonej partii wykopu.

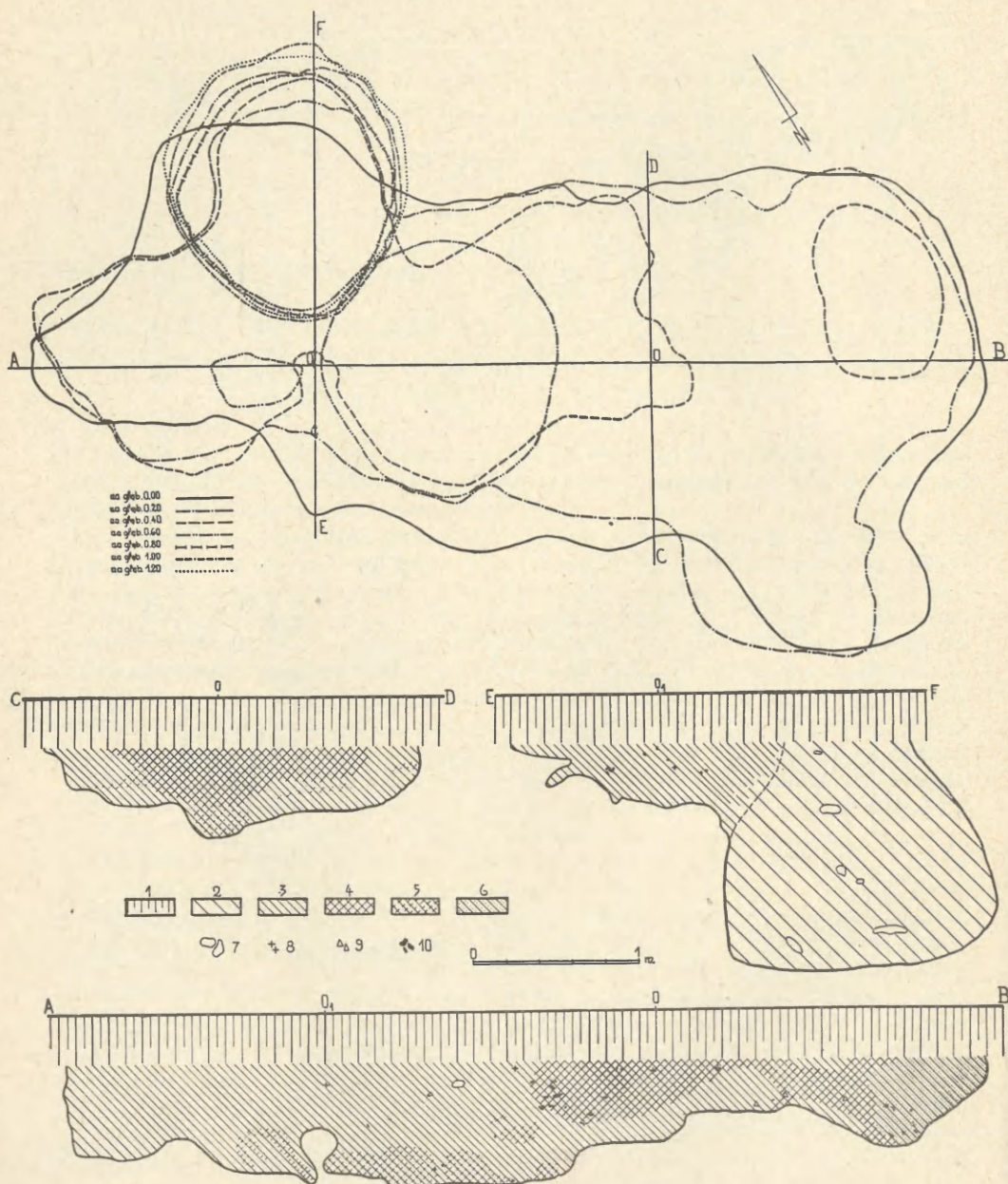
Po zdjęciu warstwy ornej o miąższości ok. 0,30 m stwierdzono brak jakichkolwiek śladów warstwy kulturowej. Warstwa próchnicy ornej zalegała bezpośrednio na żółto zabarwionym lessowym calcu, na którego tle odsłonięto 43 wyraźnie zarysowane obiekty nieruchome, z których przebadano w całości 40. Dwie jamy, których niewielkie tylko odcinki znalazły się w obrębie tegorocznego wykopu (j. 49 i 67), pozostawiono do następnego sezonu, eksploracja trzeciej natomiast jamy (j. 83) została przerwana na skutek niesprzyjających warunków atmosferycznych i zabezpieczona. Zakończenie eksploracji tej jamy nastąpi w przyszłym sezonie. Spośród 41 badanych obiektów nieruchomych (z których w obrębie jam 46, 48, 58, 61, 69 wyróżniono dwa elementy oznaczone literami a i b) dwadzieścia łączyć należy z osadą kultury pucharów lejowatych, dwanaście natomiast z osadą kultury unietyckiej. Przynależności kulturowej pozostałych jam nie udało się ustalić.

¹ Kierownikiem naukowym prac była doc. dr Helena Hołubowiczowa, pracami w terenie kierował dr W. Wojciechowski. W pracach brali udział studenci archeologii odbywający obowiązkową praktykę wakacyjną: H. Lukas, J. Bukowska, B. Drewek-Migula, K. Kozłowska i K. Zmijewska.

² W. Wojciechowski, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych przeprowadzonych w Janówku, pow. Dzierżoniów, w roku 1963*, „Śląskie Spraw. Arch.”, t. 6: 1963, s. 9.

Ryc. 1. Janówek, pow. Dzierżoniów. Plan ogólny terenu przebadanego w r. 1964.
 1 — obiekty kultury unietyckiej; 2 — obiekty neolityczne; 3 — obiekty o nieokreślonej przynależności kulturowej

Ryc. 2. Janówek, pow. Dzierżoniów. Plan zbiorczy i profile jamy nr 68:

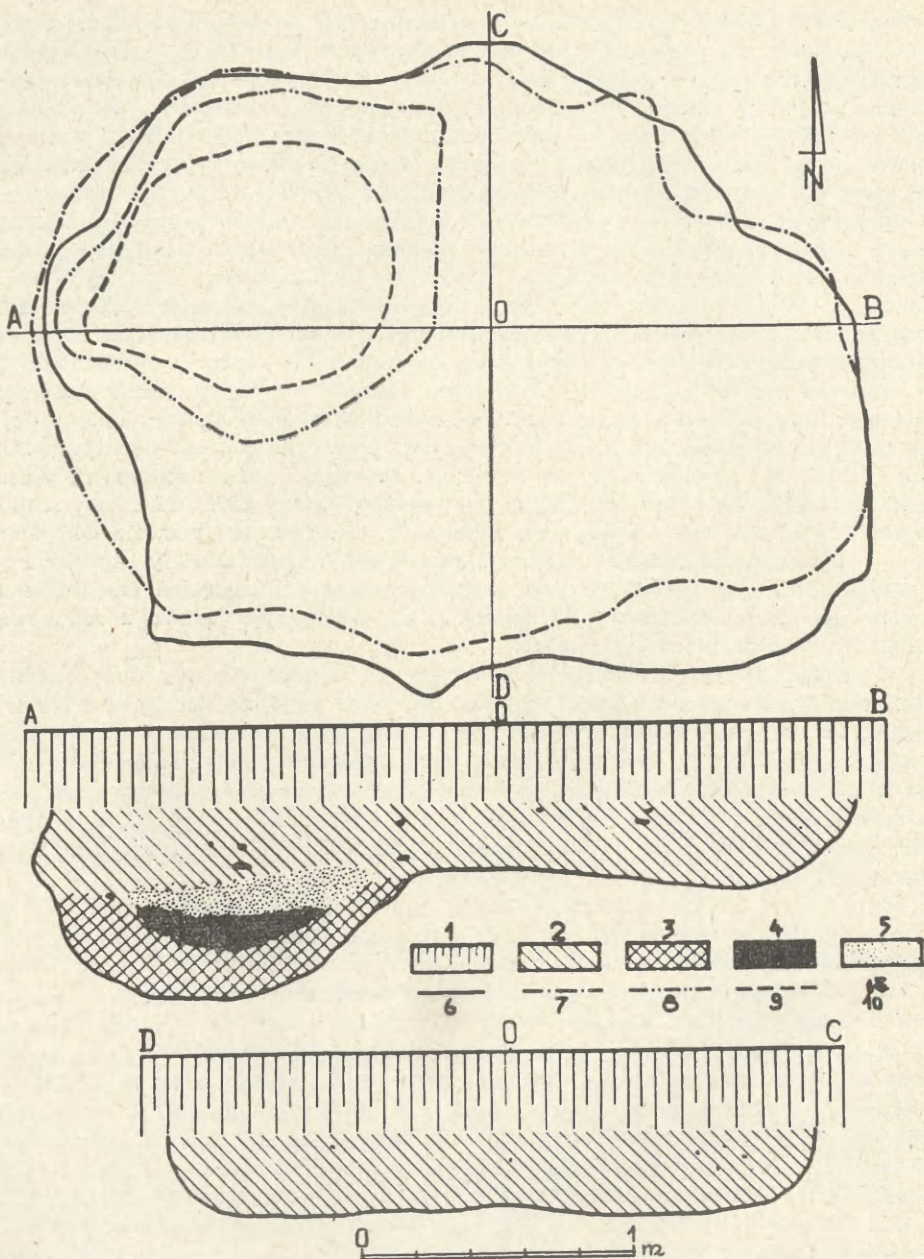
1 — próchnica orna; 2 — jasnoszara próchnica z domieszką piasku; 3 — ciemna próchnica z domieszką piasku; 4 — intensywnie czarna próchnica z domieszką popiołu i węgla drzewnych; 5 — ciemna próchnica z nieznaczną domieszką spalenizny; 6 — brunatna próchnica przemieszana z lessem; 7 — kamienie; 8 — kości; 9 — ceramika; 10 — polepa

Tegoroczne badania dzięki temu, że prowadzone były na stosunkowo dużej przestrzeni, pozwoliły na poczynienie ciekawych obserwacji dotyczących rozmieszczenia obiektów nieruchomych w obrębie osady. Obiekty te układają się stosunkowo regularnie w postaci wyraźnego łuku obejmującego północną, wschodnią i południową część przebadanej przestrzeni, w środkowej natomiast i zachodniej części wykopu stwierdzono wyraźnie oddzielającą się pustkę, w obrębie której wystąpiły zaledwie dwie jamy o niewielkiej średnicy i nieznacznie tylko zagłębione. Takie rozmieszczenie obiektów nieruchomych w powiązaniu z konfiguracją terenu (szczyt wyniosłości) może nasuwać przypuszczenie, że istotnie zgodnie z przewidywaniami uchwycono centralną partię osady, której wewnątrz pozbawione było zabudowy i tworzyło plac. Wrażenie takie potęguje fakt, że wokół pustej przestrzeni skupiają się duże obiekty, prawdopodobnie mieszkalne o typie półziemianki oraz mniejsze ziemianki. Drugim charakterystycznym momentem dotyczącym rozmieszczenia obiektów nieruchomych jest istnienie zarysowujących się oddzielnych skupisk, z których jedne łączą się z osadą kultury pucharów lejowatych, inne natomiast z osadą kultury unietyckiej, przy czym skupiska jam unietyckich występują między skupiskami neolitycznymi, nigdy jednak nie nawarstwiają się na siebie. Przecięcie jamy neolitycznej przez obiekt unietycki stwierdzono w jednym tylko wypadku, przy czym naruszony został niewielki tylko skrawek obiektu neolitycznego (j. 68). Fakt ten pozwala domyślać się, że w momencie zakładania osady w I okresie epoki brązu musiały istnieć ślady po osadzie starszej w postaci być może częściowo zasypanych zagłębień, dzięki czemu przyjęto pierwotne okolnicowe (?) założenie, nie wkraczając jednak z zabudową w głąb istniejącego placu centralnego.

W obrębie dwudziestu obiektów neolitycznych wyróżniono trzy duże obiekty mieszkalne o typie półziemianek (j. 68, 69a i 83), jedną mniejszą ziemiankę z przylegającym do niej paleniskiem (j. 61a—b) oraz drugą prawdopodobnie niewielką ziemiankę (j. 58a—b), trzy jamy ogniskowe, jedną prawdopodobnie jamę odpadkową oraz jedną jamę według wszelkiego prawdopodobieństwa zasobową, której konstrukcja dachowa uległa spaleni, jak na to wskazuje zwał płaskich brył polepy z odciskami konstrukcji plecionkowej. Na zasobowy charakter jamy wskazuje duża ilość zwęglonego zboża zawartego w bryłach spieczonej próchnicy.

W obrębie dwunastu obiektów kultury unietyckiej wyróżniono jeden obiekt mieszkalny o typie półziemianki (j. 64), jedną jamę paleniskową oraz dwie prawdopodobnie jamy zasobowe (j. 69b oraz jama wkopana w obiekt neolityczny nr 68).

Spośród obiektów neolitycznych do najciekawszych zaliczyć należy półziemiankę oznaczoną jako jama 68. Kształt obiektu w rzucie poziomym na tle calca zbliżony jest do wydłużonego równoległoboku o nieregularnym zarysie. Długość po osi profilowej A—B 5,50 m, szerokość po osi profilowej C—D 2,10 m, po osi E—F 2,33 m. Na głębokości 0,31 m jama rozpada się na dwa obiekty, a mianowicie na owalną jamę zalegającą w północno-wschodniej części zarysu oraz nieregularnie uformowane zagłębienie zajmujące część północno-zachodnią. Głębokość owalnej jamy 0,54 m, głębokość partii północno-zachodniej 0,74 m. W rejonie skrzyżowania linii profilowych A—B i C—D stwierdzono na głębokości 0,55 m wyraźnie wymodelowany próg o szerokości 0,55 m. Centralna część jamy przylegająca od północnego zachodu do progu uformowana jest kolistą, o płaskim w przybliżeniu dnie. Północno-zachodnia część jamy została zniszczona przez chronologicznie młodszy wkop o workowatym przekroju i głębokości 1,40 m. Wypełnisko jamy nr 68 stanowiła w partii północno-zachodniej szara próchnica z domieszką piasku, o sypkiej konsystencji. Ponad progiem wystąpiła intensywnie czarna próchnica, zawierająca domieszkę popiołu oraz dużą ilość węgla drzewnych. W próchnicy tej wystąpiła także bardzo duża ilość

Ryc. 3. Janówek, pow. Dzierżoniów. Plan zbiorczy i profile jamy nr 64:
 1 — próchnica orna; 2 — ciemnoszara próchnica z domieszką piasku; 3 — czarna próchnica z domieszką popiołu i węgla drzewnych; 4 — warstwa wypalanej polepy; 5 — sypki popiół o szarym zabarwieniu; 6 — zarys jamy na poziomie calca; 7 — na głęb. 0,20 m; 8 — na głęb. 0,30 m; 9 — na głęb. 0,50 m; 10 — luźne bryły polepy

wypalanej polepy z odciskami gałęzi oraz przepalone kości zwierzęce. Warstwa ta wskazuje na istnienie w tym miejscu ogniska, duża natomiast ilość węgla drzewnych oraz popiołu dowodzi jego długotrwałego użytkowania. Warstwę zawierającą domieszkę spalenizny odsłonięto także na północno-zachodniej ścianie owalnej jamy, zalegającej we wschodniej części obiektu, przy czym pochodzi ona prawdopodobnie z paleniska, skąd przemieszczona została skutkiem odgarniania w tym kierunku nagromadzonego w palenisku popiołu. Ślady spalenizny odkryto także poniżej progu z ogniskiem i pochodzą one prawdopodobnie z ogniska, skąd uległy obsypaniu. Zawartość kulturową stanowiły liczne fragmenty ceramiki, kości, skorupy małży, narzędzia krzemienne i kamienne, narzędzia kościane oraz przedmioty z gliny. Z obiektem nr 68 związana jest także jama paleniskowa nr 65, jak na to wskazują fragmenty naczyń amforowatych odkryte zarówno w palenisku (j. 65), jak i w wypełnisku obiektu mieszkalnego.

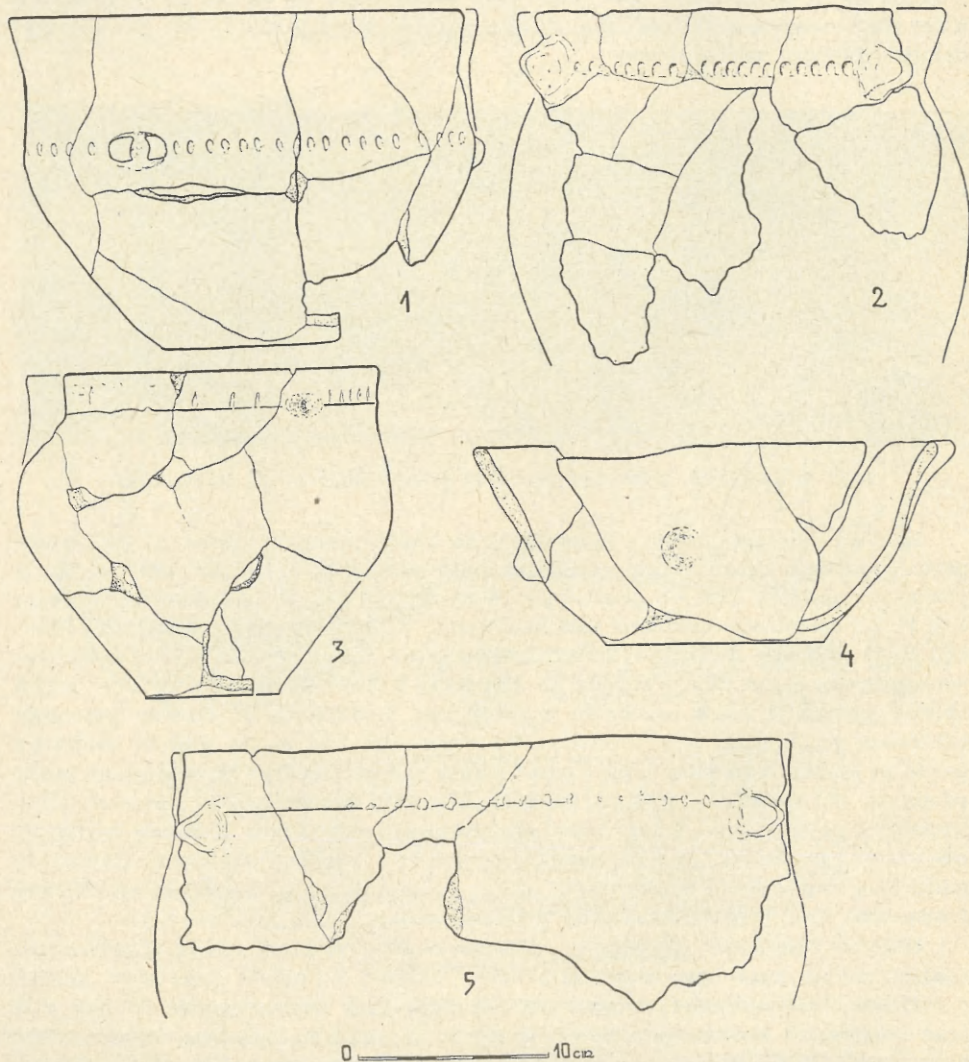
Ryc. 4. Janówek, pow. Dzierżonów. Profil jamy nr 61 (ziemiarki)

Spśród obiektów kultury unietyckiej na uwagę zasługuje jama nr 64, będąca prawdopodobnie pozostałością po półziemiance mieszkalnej. Kształt jamy w rzucie poziomym zbliżony jest do prostokąta. Wymiary po osi wschód—zachód wynoszą 3,00 m, po osi północ—południe 2,40 m. Poziom użytkowy zagłębiony był ok. 0,25—0,35 m. W północno-zachodniej części obiektu odsłonięto jamę paleniskową o niekwadratowym uformowanym dnie wkopaną na głębokość 0,75 m. Wypełnisko płytkiej części obiektu stanowiła szara próchnica przemieszana z piaskiem. W obrębie paleniska natomiast wyróżniono trzy warstwy. Od głębokości 0,25 m do 0,40 m centralną partię paleniska wypełniał jasny, sypek popiół, poniżej również w centralnej partii paleniska do głębokości 0,53 m zalegała łukowato przebiegająca warstwa silnie wypalanej polepy; dno i ściany jamy paleniskowej pokryte były warstwą intensywnie czarnej próchnicy, przemieszanej z popiołem i węglem drzewnym. Zawartość kulturową stanowiła ceramika, kości, polepa, węgiel drzewny, narzędzia krzemienne i kamienne oraz przedmioty z gliny (ciężarki).

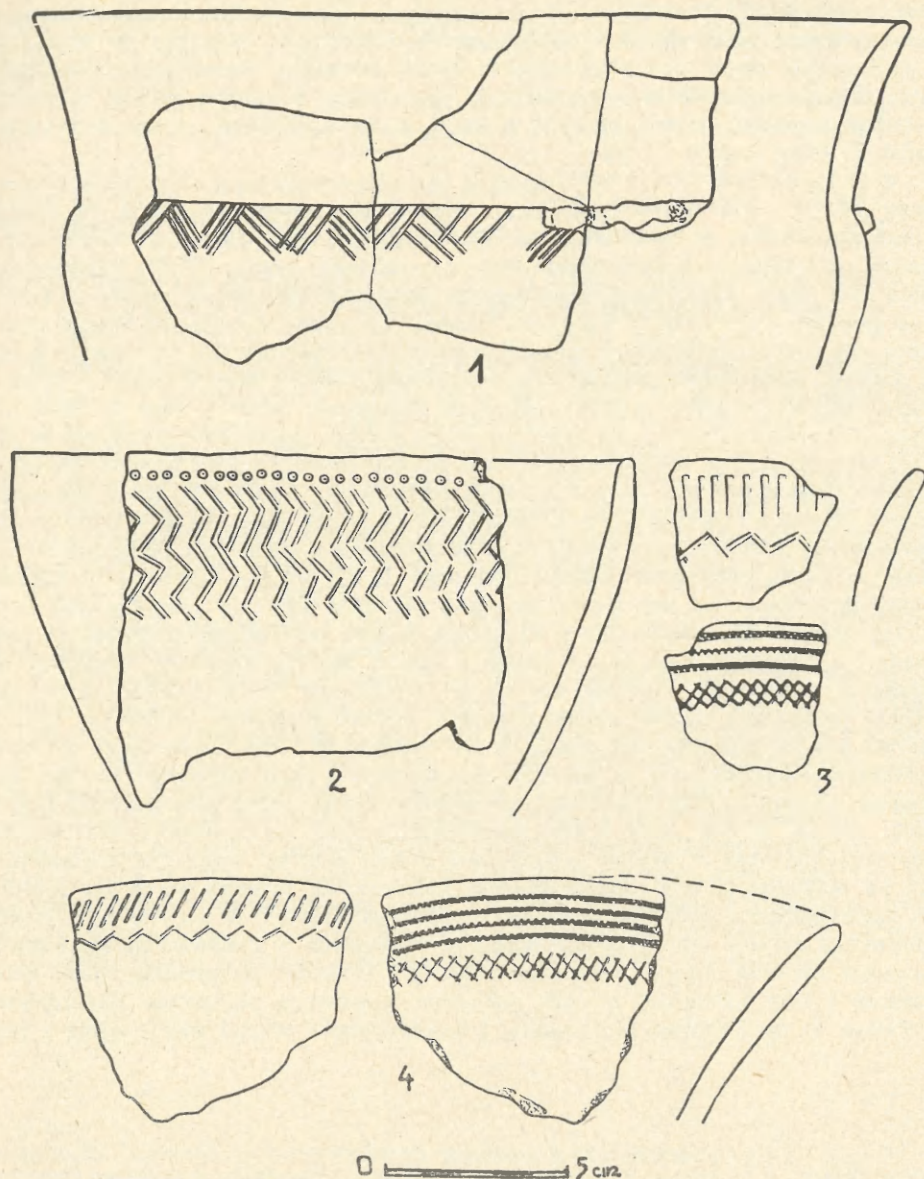
Materiał zabytkowy uzyskany z obiektów neolitycznych stanowiła w pierwszym rzędzie bardzo duża ilość ceramiki i kości. Ponadto wystąpiła duża ilość polepy z odciskami prętów, gałęzi i dranic (j. 77), duża ilość skorup małży, kręgow ryb oraz zwęglonych ziarniaków zbóż. Z zabytków specjalnych ilościowo na plan pierwszy wysuwają się narzędzia wykonane z kości i rogu, w tym szydła, dłuta, gładziki oraz jedna płaska motyka zaopatrzona w otwór (j. 69a). Wyjątkowo licznie reprezentowane są narzędzia krzemienne, a mianowicie wkładki do sierpów z wypolerowa-

waną krawędzią pracującą, skrobacze oraz noże wiórowe. Licznie wystąpiły przęśliki oraz ciężarki tkackie.

W obrębie materiału ceramicznego wyróżnić można przede wszystkim różnego typu puchary lejowate, misy z lejowato uformowanym brzegiem, kubki, naczynia jajowate (garnki) oraz duże naczynia zasobowe. Mniej licznie reprezentowane są ułamki naczyń amforowatych. W zakresie ornamentyki na plan pierwszy wysuwają się dołki wykonane palcem lub paznokciem, umieszczane z reguły pod zgrubioną krawędzią wylewu, występujące w powiązaniu z plastycznymi guzami. Bardzo nielicznie reprezentowany jest ornament stempelkowy oraz sznurowy (sznur trójdzielny), przy czym ornamenty te noszą wyraźne ślady po inkrustacji. Do ciekaw-

Ryc. 5. Janówek, pow. Dzierżoniów. Ceramika z jam neolitycznych:
1, 3 — jama nr 82; 2 — jama nr 81; 4 — jama nr 69a; 5 — jama nr 61a

Ryc. 6. Janówek, pow. Dzierżoniów. Ceramika z jam neolitycznych:

1, 2 — jama nr 58a; 3 — jama nr 58b; 4 — jama 61b

szych ornamentów stanowiących prawdopodobnie zapożyczenie od kultury ceramiki promienistej (faza boherazka) należą pionowe linie zygzakowate, zdobiące górną część brzuśca. Z ornamentów plastycznych obok guzów wystąpiły pionowe żeberka oraz listwy w kształcie odwróconej litery V.

Zawartość kulturową jam unietyckich stanowiła ceramika, kości, skorupy małży

oraz polepa. Wśród ceramiki wyróżniono ostro profilowane kubki, naczynia jajowate z rozchylonym wylewem oraz duże naczynia zasobowe z chropowatym brzuścem i wyglądzoną szyją. Charakterystyczną cechą materiału ceramicznego jest brak jakiegokolwiek ornamentyki. Z zabytków specjalnych wymienić należy narzędzia kościane, przęśliki, ciężarki gliniane (j. 64), a także uszkodzony przedmiot, prawdopodobnie topór rogowy (j. 51).

Zagadnienie chronologii osady kultury pucharów lejowatych znajdzie pełniejsze omówienie w ostatecznym opracowaniu tego obiektu, niemniej już w tej chwili, dzięki uzyskanemu w tym roku materiałowi ceramicznemu, można wysunąć pewne wnioski dotyczące dokładniejszego datowania badanej osady. Na tle olbrzymiego materiału, który ponad wszelką wątpliwość łączyć należy z grupą południową kultury pucharów lejowatych, wyraźnie odcinają się pewne elementy, których żadną miarą nie można wywodzić z grupy południowej kultury pucharów lejowatych. Są to motywy ornamentacyjne właściwe najmłodszej z kultur południowych, a mianowicie kulturze ceramiki promienistej w jej najstarszej fazie — fazie bolezackiej³, motywy zdobnicze typowe dla fazy lubońskiej kultury pucharów lejowatych w postaci motywu sznura trójdzielnego w towarzystwie gęstej kratki i wreszcie niektóre formy charakterystyczne dla kultury późnolendzielskiej, takiej jak puchar na pustej nóżce⁵. W toku dotychczasowych badań (przebadano ogółem około 10 arów) nie stwierdzono jakichkolwiek śladów wskazujących na istnienie na badanym stanowisku kilkufazowego osadnictwa neolitycznego. W ani jednym wypadku nie stwierdzono przecinania się jam neolitycznych, brak także zupełnie obiektów nieruchomych, których zawartość kulturowa wskazywałaby na związek z oddzielną fazą osadniczą reprezentowaną przez którąś z kultur, których elementy występują na badanym stanowisku. Z drugiej zaś strony niejednokrotnie już podkreślano bardzo bliskie powiązania między najmłodszą fazą kultury pucharów lejowatych a najstarszą fazą kultury ceramiki promienistej⁶. Zważywszy także na daleko na południu występujące zapożyczenia w zakresie ornamentyki z fazy lubońskiej kultury pucharów lejowatych⁷, jak i na pewne powiązania między późną fazą lubońską a kulturą ceramiki promienistej, występujące na Kujawach⁸, wydaje się, że wystąpienie obydwu elementów w osadzie neolitycznej w Janówku jest wynikiem krzyżowania się na obszarze Dolnego Śląska prądów kulturowych przenikających od północy (z Wielkopolski) i południa (z Moraw i Górnego Śląska). W świetle powyższych obserwacji trwanie osady kultury pucharów lejowatych w Janówku należy odnieść wstępnie na czas trwania na południu kultury ceramiki promienistej (fazy bolezackiej) i fazy lubońskiej kultury pucharów lejowatych na terenie Wielkopolski i Kujaw, tj. na końcową fazę neolitu, i datować mniej więcej współcześnie z osa-

³ E. F. Neustupný, *Zur Entstehung der Kannelierten Keramik*, „Slovenská Archeologia”, t. 7: 1959 z. 2, s. 269; B. Novotný, *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, Bratislava 1958, s. 46, 47, tabl. LVI, ryc. 4.

⁴ K. Jażdżewski, *Kultura pucharów lejowatych w Polsce zachodniej i środkowej*, Poznań 1936, tabl. XXXI, XXXVI, ryc. 673.

⁵ H. Segner, *Die keramischen Stilarten der jüngeren Steinzeit Schlesiens*, „Schlesiens Vorzeit”, t. 7: 1919, s. 4, ryc. 2.

⁶ A. Houšťová, *Poznámky ke kultuře nálevkovitých pohárů na Moravě*, „Slovenská Archeologia”, t. 7: 1959 z. 1, s. 41—43; Neustupný, *op. cit.*, s. 269.

⁷ Jażdżewski, *op. cit.*, s. 249.

⁸ L. Gabałówna, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w osadach kultury pucharów lejowatych w Radziejowie Kujawskim i Opatowicach, pow. Radziejów Kujawski, w roku 1958*, „Spraw. Arch.”, t. 11: 1960, s. 21—33.

dami w Radziejowie Kujawskim, stan. 4, i Opatowicach, stan. 3, pow. Radziejów Kujawski⁹, Pietrowicach Wielkich, pow. Racibórz¹⁰, i Książnicach Wielkich, pow. Kazimierza Wielka¹¹.

*Katedra Archeologii Polski
Uniwersytetu Wrocławskiego*

WŁODZIMIERZ WOJCIECHOWSKI

EXCAVATIONS ON SETTLEMENTS OF THE FUNNEL BEAKER AND UNĚTICE CULTURES AT JANÓWEK, DISTR. DZIERŻONIÓW, IN 1964

The 1964 excavations, carried out on the top of a small hill, covered an area of 559 square m. No traces of a culture layer have come to light. The arable soil was underlain by primary ground with observable outlines of 43 pits. Twenty of these date from the end of the Neolithic and belong to the Funnel Beaker culture, while twelve pertain to an Unětice settlement. The chronology of the remaining pits is uncertain. The neolithic features included three large semi-subterranean dwelling pits and two small subterranean huts. All dwelling features revealed traces of hearths. In addition, three hearth-pits, one storage-pit and one probably serving for rubbish have been identified.

The Unětice discoveries consisted of one dwelling pit (of semi-subterranean type), one hearth-pit and two used for storage.

Materials from pits mostly comprised pottery, animal bones and remains of shellfish. Artifacts of bone and horn included a flat horn hoe from a neolithic pit (no. 69) and a damaged horn axe from an Unětice pit (no. 59). Neolithic pits have yielded tools of flint (sickle inserts, scrapers) and stone, fish vertebrae, burnt corn grains and pieces of daub with imprints of twigs and planks.

The existence of the neolithic settlement coincides on the one hand with the Radial decorated pottery culture dominating areas east of Lower Silesia, and on the other with the Luboń phase of the Funnel Beaker culture dominating Kujawy and Great Poland. The settlement under discussion has produced remains of both cultures in the form of pottery decorated with patterns typical of the Boleráz phase of the Radial decorated pottery culture, and with the tripartite cord.

⁹ Gabałówna, *op. cit.*, s. 21—33.

¹⁰ Bukowska-Gedigowa, *Badania neolitycznej osady w Pietrowicach Wielkich, pow. Racibórz, w latach 1960—1961*, „Spraw. Arch.”, t. 15: 1963, s. 44—45.

¹¹ B. Burchard, A. Eker, *Osada kultury czas leżowatych w Książnicach Wielkich, pow. Kazimierza Wielka*, [w:] *Studia i materiały do badań nad neolitem Małopolski*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1964, s. 283—285.